

Огњен Карановић*

Матица српска

Нови Сад

347.174(=163.41)"17"

https://doi.org/10.18485/ai_lik.2018.4.5.6

оригинални научни рад

ПРИВИЛЕГИЈАЛНА ПОЛИТИКА ЦАРА ЛЕОПОЛДА I
Правни фундамент опстанка српског етноса
у Хабзбуршкој монархији

Зачетке привилегијалне политике аустријске гране хабзбуршке династије према српској етничкој заједници насељеној на просторима Угарске, Славоније и Хрватске можемо да пронађемо још у XVI веку. Почети привилегијалне политике хабзбуршких владара у односу на српско становништво у најближој вези су са делатношћу угарског краља Фердинанда I, међутим, стварни почети „привилегијалне политике“ хабзбуршких владара у односу на српско становништво насељено на просторима јужних и југоисточних „обода“ Угарског краљевства у вези су са личношћу и владавином цара и краља Леополда I Хабзбуршког. Овај рад се бави опстанком српског народа пре и после Велике сеобе Срба, друштвеним, културним и политичким факторима који су утицали на постојање нашег народа.

Кључне речи: привилегијална политика, Хабзбуршка монархија, Велика сеоба Срба, опстанак.

У предметном аспекту, од XIV столећа институција привилегија или повластица суштински није мењала свој карактер, а као правни акт и установа феудалног права, током наредних векова задржала је и доста формалних средњовековних оквира. Зачетке привилегијалне политике аустријске гране хабзбуршке династије према српској етничкој заједници насељеној на просторима Угарске, Славоније и Хрватске можемо да пронађемо још у XVI веку. У складу са средњовековним поимањем стварно-правних и облигационих односа, привилегије су били корпуси правних аката

* okaranovic@maticasrpska.org.rs

који су издавани српској (и не само српској) етничкој и конфесионалној заједници по принципу „персоналних права“ или права одређене заједнице људи, без обзира на територију или државу у којој су живели. Дакле, принципу територијалности је претпостављан принцип *lex originis*, тј. норматив (закон) заједнице, „племена“, односно народа.¹ Почети привилегијалне политике хабзбуршких владара у односу на српско становништво у најближој вези су са делатношћу угарског краља Фердинанда I (1526-1564). Наиме, наведене године краљ је издао извесне повластице српским насељеницима у Метлици, Мехову и Костелу, који су у нове крајеве дошли из долине реке Цетине.² Наравно, сходно принципу раније помињаних „персоналних права“ конфесионалних и етничких заједница, Срби као једна од њих и у ранијим деценијама стицали су права повластица од луксембуршких, хабзбуршких и јагеловских владара на угарском трону.³ Међутим, привилегије краља Фердинанда I односиле

- 1 Стеван Симеоновић Чокић, *Српске привилегије, Зборник Војводина II*, Историско друштво у Новом Саду, Нови Сад, 1939, стр. 57. Упореди и Јован Радонић и Мита Костић, *Српске привилегије од 1690 до 1792*, Српска академија наука, Одељење друштвених наука, ССХХV, 10, Научна књига, Београд, 1954, стр. 1-2, Славко Гавриловић, *О борби Срба у Хабзбуршкој монархији за политичко-територијалну аутономију (1690-1850)*, Зборник Матице српске за историју, 43, Нови Сад, 1991, стр. 9, Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини, Од Карловачког мира 1699. до Темнишварског сабора 1790*, књига друга, Матица Српска, Нови Сад, 1990, стр. 18-19.
- 2 Др Јован Савковић изричито наводи да је краљ, а касније и цар Светог римског царства био „...иницијатор оснивања Војне границе...“, види: Др Јован Савковић, *Преглед постанка, развитка и развоја чења Војне границе, од XVI века до 1873. године*, Матица српска, Нови Сад, 1964, стр. 14.
- 3 Гаврило Витковић, *Споменици из будимских и пеиштанских архива, Гласник Српског ученог друштва*, V/2, Београд, 1874, стр. 22-28. Поред краљевских привилегија, као засебних краљевских чланака издаваних током XV и XVI века, од изузетне важности је да споменемо и прве српске привилегије о којима се извесни подаци могу пронаћи у бечким државним архивима. Реч је о тзв. „Ковинским привилегијама“, издатим српском становништву из Ковина (на дунавском острву Чепелу испод Пеште) од стране краља Жигмунда 1405, 1412. и 1428. године. Наведене привилегије потврђиване су од наредних мађарских владара: Владислава I Јагелонца 29. августа 1440, краља Ладислава V

су се само на онај део српског становништва који је живео у милитарском статусу на просторима касније утемељених Вараждинског и Карловачког генералата. Наведене привилегије усвојене су на сабору аустријских сталежа у Бруку на Мури („*Brucker Libell*“) 1578. године, а њих је краљ Фердинанд II проширио и потврдио преко Угарске дворске канцеларије 1627. године. Исти владар је 5. октобра 1630. године српској етничкој и конфесионалној заједници у оба Генералата издао нарочиту уредбу, чувену *Statuta Valachorum* или према речима Бартенштајна „формалан земаљски устав“⁴, чиме је установљена и гарантована „локална самоуправа“ у градско-административним и правосудно-кривичним пословима датих заједница. Административну власт у наведеним „самоуправама“ обаваљали су кнезови и велике судије који су били бирани од стране локалног становништва тих заједница. Поменути „статуте“ потврђивали су и наредни владари: Фердинанд III 22. августа 1642. године, Леополд I 21. фебруара 1659. године и Карло III (цар Светог римског царства немачке народности Карло VI) 16. априла 1717. године.⁵

Правни „регуламенти“ на основу којих су предводитељи српског покрета у борби за територијалном и политичком аутономијом на просторима Угарског краљевства

Посмрчета 1455. и краља Матије I Корвина 1458. године. О првим српским привилегијама, види: Јохан Кристоф Бартенштајн, *Јована Христофа Бартенштајна, Кратак извештај о стању расејаног многобројног илирског народа по царским и краљевским наследничким земаљама*, Књиговезница „Доситеј Обрадовић“, Београд, 1995, стр. 68-101. Упореди и Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 4-5.

4 Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 5.

5 Препис документа према оригиналу, препис Гаврила Витковића: *Привилегије српске, Statuta Valachorum*, препис привилегија Срба у Вараждинском генералату, Регенсбург, Матица српска, Рукописно одељење, М.4.002, 1630, стр. 1-19, (необјављена архивска грађа). О привилегијама и тзв. „Влашким статутима“ Срба-крајишника, који су се још од половине XV века населили на простору између река Саве и Драве, види расправу: *О привилегиахъ Влаховъ въ Славоніи, Хорватскои и проч*, Гласник СУД, В, 1874, стр. 12-22. Ауторство над текстом расправе Гаврило Витковић је приписао Лукијану Мушичком. Упореди и Димитрије Руварац, *Српски Сион*, 1907, стр. 438, Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 5.

(нарочито његових јужних крајева) и заснивали своје легитимне захтеве за наведеним тежњама, настали су, а потом потврђивани, „ојачавани“ или „слабљени“, управо у време владавина горе поменутих хабзбуршких владара. Међутим, стварни почеси „привилегијалне политике“ хабзбуршких владара у односу на српско становништво насељено на просторима јужних и југоисточних „обода“ Угарског краљевства у вези су са личношћу и владавином цара и краља *Леополда I Хабзбуршког* (угарског краља у периоду 1655-1705, а од 1658. и цара *Светог Римског царства*). Такође, настанак и постојање војних граница у областима Посавља, Подунавља, Поморишја и Потисја, посредно „стоји“ у вези са делокругом привилегијалне политике наведеног владара током и у периоду после Велике сеобе Срба на прагу последње деценије XVII века. Дуготрајни Бечки рат, након сјајних победа царских и хришћанских савезничких армија над Турском на балканском тлу, под крај девете деценије XVII века ушао је у својеврсну фазу коју је карактерисала изразита међусобна изједначеност снага супротстављених (ратујућих) сила. У току рата на недвосмислен начин своје запажено учешће на страни Свете алијансе узео је и српски етнос под вођством Српске православне цркве и патријарха Арсенија III Чарнојевића. Након пораза који су хришћанским снагама нанеле турске трупе великог везира Мустафе Ђуприлића у бици код Качаника 2. јануара 1690. године почело је стихијско, али на моменте и врло нагло, повлачење царских трупа са простора средишњих делова Балкана (од Скопља) према северу. Упоредо са царским трупама у великим масама повлачило се и српско становништво, напуштајући своја вековна станишта пред неизвесном будућношћу. Услед сасвим извесне турске освете и крвавих репресалија због учешћа у збацивању отоманске управе током рата, које би могле да уследе и које су уследиле након повлачења царских трупа, међу бројним устаницима и српским хришћанским становништвом завладала је паника и страх.⁶ Претпоставља

6 Александар Стојачковић, *Черте живота народа србскогъ у унгарскимъ областима, одъ времена, кадъ су Мађари у ове дошли, па до славногъ доба воскресенія Войводовине Сербіе, или одъ године 895-*

1848, *Съ ДодаткомЪ, садржавајућимЪ и себи за права овостранскогЪ Народа СрбскогЪ најважнїя писма и повластице најновиѣгЪ времена, Списао и издао АлександерЪ СтоячковїиЪ*, Писмени ЄрменскогЪ Монастыра, Беч, 1849, стр. 46-52, Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књига I, Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије, Матица српска, Београд, Нови Сад, 1982, стр. 452-453, 455, Гаврило Витковић, *Споменници из будимског и пеиштанског архива*, књига шеста, Државна штампарија, Београд, 1875, стр. 108. У време незауостављивог наступања царских трупа према земљама јужно од Саве и Дунава, претпоставља се да је у редовима устаника било чак двадесет хиљада људи. Ускоро, цар Леополд био је принуђен да значајан део царске војске пребаци на запад, јер је у међувремену нападом краља Луја XIV отпочео француско-аустријски рат. План царских војних власти био је да у сарадњи са духовним и световним устаничким старешинама онемогуће реорганизацију турских армија и да успостављањем привремене војне управе прекину физичку везу Херцеговине и Босне од осталих делова Турске. У наведене сврхе устаничке снаге су биле организоване у регimente по немачком узору. Међутим, сви ти планови су се изјаловили након смрти генерала Пиколоминија и пораза царских трупа код Качаника. Као што је поменуто, отпочело је повлачење царских трупа и са њима хиљада српских хришћанских породица на челу са јерархијом Српске православне цркве. Трагичне догађаје из повеснице Сеобе дубоко повезане са приликама које су владале међу српским становништвом које није хтело или није успело да напусти своје домове описао је један летописац речима: „**Ох, ох, уви мње! Страх и беда тогда беше-матер од чедях раздвајаху, и от оца сина. Младе робљаху, а старе секаху и дављаху. Тада на се чловеци смрт призиваху, а не живот от проклете Турака и Татара. Уви мње љуте туге**“. Обичан пук остао је готово без сваког вида заштите. Мушки чланови породица били су одраније мобилисани у царску војску и распоређени на различитим ратиштима од Балкана, па чак до Западне Европе. Њихове породице почеле су да напуштају своје вековне домове (у Старој Србији) и са вреднијим стварима „... у бошчама кренули су у бекство, како је ко могао, на колима, коњима, а највише пешице“. Док је „река људи“ неумитно „пловила“ према северу, вести о турским зверствима над хришћанским становништвом које је остало у својим домовима бивале су из дана у дан све стравичније. Најсиромашнији слојеви српског становништва који нису били у прилици да избегну страхоте терора и крену према рекама Сави и Дунаву, свој живот су спасавали склањајући се у неприступачније крајеве подручја у којима су живели (мочваре, шуме, планине), свакако чекајући заустављање репресалија или бар њихово смиривање. Угледни појединци и њихове породице или условно речено „првачки слој“ становништва (свештеници, монаси, сеоски и

други кнезови, трговци, занатлије, уопште имућнији људи), као и фамилије чији су мушки чланови ратовали у царској војсци, нису смели останком да ризикују личну и егзистенцију својих ближњих те су се у великим групама одлучили на сеобу. Сама црквена јерархија на челу с патријархом повлачила се с једним одредом царске војске и устаника који су избегли из Призрена. У броју од око четрдесет хиљада људи, избегло становништво, предвођено црквеним великодостојницима и патријархом Арсенијем III Чарнојевићем у првој половини јуна 1690. године окупило се око Београда и у самом граду. Вести о тешкој несрећи која је задесила њихове сународнике проширила се међу српским становништвом у Угарској и целој Хабзбуршкој монархији. На поменуте трагичне информације, Срби из Коморана упутили су у Београд свог изасланика Николу пл. Сомборлију, нудећи своју помоћ. С друге стране, окупљени избегли Срби око Београда с правом су очекивали од аустријских царских војних и цивилних власти одређени степен личне и колективне заштите, као и обезбеђивање права на основне верске и етничке слободе. Наведене и сличне потребе и права, српском етничком корпусу (као и другим балканским хришћанима) у свом чувеном Позивном манифесту од 6. априла 1690. године, гарантовао је сам цар и краљ Леополд I. На основу овог правног акта, али пре свега услед општих потреба Колективитета и страховито тешког стања у коме се нашло избегло становништво, патријарх Арсеније III Чарнојевић заказао је за 18. јун 1690. године Збор црквених и народних поглавара у Београду. На поменутом збору присуствовали су многи угледни појединци из свих крајева Угарске, Хрватске, Срема, Далмације, али и Северне и Старе Србије. Своје учешће узели су капетани из Војне границе, сеоски кнезови, игумани фрушкогорских манастира Хопова, Бешенова, Крушедола, Велике Ремете, и других. Збор је усвојио закључке на основу којих је задужио и овластио епископа Исаију Ђаковића да отпутује у Беч у аудијенцију код, како су навели, „угарског и српског краља“ Леополда I и да од највишег ауторитета у држави затражи издавање повластица или привилегија српском (у првом реду) досељеном становништву. Закључци су детерминисали и предметну окосницу наведених повластица. Пре свега, очекивале су се гаранције у погледу обезбеђивања права на слободно исповедање православне вере, али и да православни свештеници буду ослобођени од феудалних обавеза у виду „давања“, односно „плаћања десетка“, потом да се православни храмови врате под јурисдикцију патријарха. Можда и најважнији захтев био је исказан у виду молбе да самим народом „управљају власти које он (народ-примедба аутора) изабере“. Међутим, приближавање грандиозне отоманске армије коју је предводио велики везир Мустафа Ђуприлић, навео је избегле Србе и њихове духовне и световне старешине на даље одступање. Напредујући од Ниша према Београду, Мустафа Ђуприлић претио

је да ће „исећи све христјане“. Заосталим царским јединицама дао је пролаз и прилику да одступе према северу уз услов да му исти предају све ребелијанте, односно побуњене Србе. Том приликом било је заробљено и на најсвирепији начин уморено четири хиљаде људи. У до тада највећој паници и страху, хиљаде српских избеглица почели су да напуштају околинду Београда и да се уз помоћ царске војске пребацују преко реке Саве у Срем. Последња група избеглица превезена је уз помоћ шајки у Сланкамен и Петроварадин 6. октобра 1690. године и то само два дана пре него што је Београд поново пао у османске руке. Међутим, ту није био крај ове епске голготе која је задесила унесрећени српски род. Након освајања Београда, нови велики офанзивни замах отоманске војске био је усмерен на угарске земље које су се простирале северно од река Саве и Дунава и западно од Тисе, дакле из правца Смедеревског санџака и Баната. Царска војска је евакуисала своје трупе из Срема у Бачку, а одатле чак у Горњу Угарску. Заједно с њима повлачиле су се и исцрпљене српске избеглице. Упоредо с избеглицама из Старе Србије, на прогнанички пут упутиле су се и монашке братије фрушкогорских манастира Крушедола, Хопова, Шишатовца, и других. Стварале су се нове избегличке групације од становника турског Баната. Велики део избеглог становништва остао је у Бачкој, а остали је путовао дуж леве и десне обале Дунава према северу. Једна група прогнаног становништва прешла је код Осијека реку Драву и упутила се у Барању да би потом продужила према северу у околинду града Будима, а одатле још северније према Острогону и Егеру. Патријарх се првобитно настанио у Сентандреји (на мађарском језику-*Szentendre* или на немачком језику-*SanktAndrä*), а касније у Коморану заједно с бројним монаштвом. Српски калуђери, брижљиво водећи рачуна о правослачним реликвијама, са собом у Угарску су пренели и вредне црквене књиге, средњовековне рукописе, мошти светитеља и друга духовна и материјална богатства, на тај начин спречавајући њихово уништење и неумитни заборав од стране српског етничког колективитета (без којих не би било ни његовог идентитета). Потпуно је сигурно да би без опстанка наведених духовних и материјалних, изнад свега црквених богатстава и вредности, поменути заборав Колективитета веома брзо уследио. Ускоро су подигнути и први црквени храмови од блата и набоја. Постоје бројна сведочанства о овом „библијском страдању“ Срба на крају XVII века. Аутор је сматрао да је за потпуно разумевање дате тематике рада било потребно изложити један краћи преглед „историјске позадине“ формирања Потиске и Поморишке војне границе, односно у предметно-хронолошком методолошком оквиру читалачкој публици приказати ток историјских стања и процеса на балканском и панонском простору у последњим годинама XVII и почетком XVIII века. О ближним подацима који су у вези са Великом сеобом Срба, види: Милан Петровић,

се да је током Велике сеобе у Угарску прешло између шездесет и седамдесет хиљада људи.⁷ У току тих пресудних ратних месеци 1690. године, када је хабзбуршка војна политика у земљама јужно од Саве и Дунава доживела значајне потресе, код цара и краља Леополда или боље рећи у бечким дворским круговима, искристалисао се један посебан приступ решавању питања положаја српског етноса у датим ратним, али и поратним околностима, разуме се под жезлом хабзбуршке династије и круне светог Стефана.⁸

Сеобе српског народа од краја XIV до краја XVIII века и њихова историјска улога, Београд, Нови Сад, 1996, стр. 9, Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини, од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморишке границе, 1703*, Матица Српска, Нови Сад, 1929, стр. 282-298. Упореди и Др Душан Попов, *Сеобе Срба, Енциклопедија Новог Сада*, књига 24, РОД-СЕР, Новосадски клуб, Д. о. о. „Дневник“, Нови Сад, 2004, стр. 310-315.

7 Александар Стојачковић, *Черте живота народа србскогъ у угарскимъ областима, одъ времена, кадъ су Мађари у ове дошли, па до славногъ доба воскресенія Войводовине Сербіе, или одъ године 895-1848, СЪ Додаткомъ, садржавајућимъ и себи за права овостранскогъ Народа Србскогъ најважнія писма и повластице најновијегъ времена, Списао и издао Александеръ Стоячковићъ*, Писменъ Ерменскогъ Монастыра, Беч, 1849, стр. 46. Већ смо раније напоменули да је од средњег века на просторима Јужне Угарске било присутно српско словенско становништво. Од времена када су области Јужне Угарске ослобођене од отоманске управе, муслиманско становништво је напустило ове крајеве, а српско је остало. Као што смо раније навели, на страним картама, области данашње Војводине обележаване су као Rascia, односно Србија, што је можда и најбољи доказ континуираног присуства српског етничког колективитета на наведеним просторима у датом временском интервалу. Свакако, Срби су ове области сматрали и називали „српском земљом“. Након завршетка Прве и Друге сеобе (1690. и 1739. године), удео српског етничког елемента у укупном броју становника Угарске, посебно на просторима Јужне Угарске (*Délvidék*), експоненцијално је увећан. Уколико узмемо у обзир податак да је на територији Србије у време аустријске управе (1718-1739) живело око седамдесет хиљада људи онда нам и размере великог егзодуса из 1690. године постају разумљивије. Упореди и Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини, од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморишке границе, 1703*, Матица Српска, Нови Сад, 1929, стр. 295-298.

8 Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини, од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморишке границе, 1703*, Матица Српска, Нови

Поменути „посебан приступ“, заправо се састојао у већ опробаним методама успостављања одбрамбеног система заштите граница земаља у којима су Хабзбурзи владали или имали доминантан политички утицај. Припадници српског етноса су се у више прилика, а посебно током Бечког рата исказали као изузетно пожртвовани и хабзбуршком двору одани ратници. У намери да на својеврстан начин награде српски живаљ за његове заслуге у поменутом рату, али пре свега и да у стратешко-војном и одбрамбеном смислу употребе све демографско-популационе потенцијале које је присуство досељеног српског становништва на просторима Угарске поседовало, царске и дворске власти Леополда I сматрале су да је за имплементирање ратних резултата своје политике на Балкану и у подунавском басену веома нужно, а можда и егзистенцијално неопходно да на одређени правни начин регулишу положај поменутог етноса на просторима Мађарског краљевства. У датом смислу потребно је и посматрати издавање „специјалних“ привилегија или повластица за српски етнички колективитет (али и заједнице других етничких група балканског хришћанског становништва) од стране цара и краља Леополда I Хабзбуршког.⁹ Поред привилегијалних правних аката ранијих хабзбуршких владара, као основа привилегијалне политике Леополда I сматра се чувени *Позивни манифест* или *Litterae invitatoriae* од 6.

Сад, 1929, стр. 290-291, 299-302. Упореди и Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 1-3, Др Јован Радонић, *Гроф Ђорђе Бранковић и његово доба*, Српска краљевска академија, Београд, 1911, стр. 448.

9 Својеврсни показатељ поменутог правног регулисања положаја српског становништва у околностима „колосалног клинча“ у коме су се налазили хабзбуршки и османлијски интереси на прагу последње декаде XVII столећа проналазимо у Леополдовој потврди привилегија Фердинанда III публикованих 24. јуна 1655. године, које су биле намењене Србима на Чепељском и Ковинском острву. Наиме, право на повластице из наведене привилегије цар Леополд I је 14. априла 1690. године проширио и на српско становништво Коморана и Ђура, види: Препис документа према оригиналу: *Привилегије српске, Пренос повластица српских на Србе у Коморану и Ђуру*, Беч, Матица српска, Рукописно одељење, М.4.009, 1690, стр. 1-4, (необјављена архивска грађа). Упореди и Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 1-2.

априла 1690. године упућен свим балканским хришћанима и земљама у којима живе.¹⁰ У Манифесту, хабзбуршки владар позвао је све хришћанске становнике балканских земаља да подигну устанак против османске власти, као и да недвосмислено приступе на страну царских трупа, односно под њихову врховну команду, при том „...не напуштајући своја огњишта и њиве...“¹¹. Заузврат, цар Леополд пружио је чврсте гаранције у смислу заштите личне и имовинске безбедности свих учесника побуне против отоманске управе, али и њихових породица. Истовремено, Инвитуторијом била су загарантована сва религијска права хришћанском становништву, односно обећана је слобода вероисповести. Уз одређене додатне повластице, гаранције су пружене и у питању права на избор војводе.¹² Благонаклоност владара у пружању уступака балканским етничким заједницама огледа се и у јемствима у вези са изузимањем поменутог становништва од свих врста феудалних обавеза и терета, осим у области „регалних права“ угарских краљева који су били фундаментални сегмент позитивноправног система „предмохачке Мађарске“. Такође, владар је обећао да ће наведено становништво давати само нужне прилоге у виду пореза и то, једино у случају крајње и непосредне опасности по опстанак државе. У вези са Инвитуторијом стоји и писмо цара Леополда упућено патријарху Арсенију III Чарнојевићу истог дана, односно 6. априла 1690. године.¹³

10 Мита Костић, *О постанку и значењу тзв. „Инвитуторије“ Леополда I балканским народима од 6. априла 1690, Историјски часопис САН, Српска академија наука, Београд, 1951, стр. 144-156.*

11 Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 2.

12 Оригинал Инвитуторије није сачуван, већ само њен концепт који се данас чува у бечком Државном архиву. Оригинал ове привилегије изгубљен је још 1732. године у време администраторског управљања над пословима Митрополије од стране темишварског епископа Николе Димитријевића, види: Димитрије Руварац, *Српски Сион*, Нови Сад, 1907, стр. 438.

13 „Leopoldus, Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus etc. etc. Honorabilis, Devote, Dilecte; Pluribus Nobis relatam est, quantopere Vobis cordi sit rei Christianae incolumitas, et incrementum, cujus egregia Vos prae buisse specimina fidei defuncto Generali Piccolomini ibi locorum agenti opera navata non sine satisfactione

У строго формално-правном погледу, прву *привилегију Леополда I* датујемо од 21. августа 1690. године. Наведена привилегија српској етничкој заједници издата је након преговора са епископом Исаијом Ђаковићем и представља први формални нормативни акт који регулише положај српског етничког корпуса (који се у моменту издавања Привилегије налазио у покрету испред продора османских војних снага према рекама Сави и Дунаву) и као такав сматра се за основу свеукупне српске црквено-народне аутономије у Хабзбуршкој монархији.¹⁴ Пажљивим читањем текста

---

intelligimus; id ipsum Nobis deinceps a singulari fide, ac studio Vestro, praesertim vero in Deum cultu promittentes, dum non dubitamus Vos, pro ea, qua apud Populos illarum Partium, et inprimis Albanenses, et Rascianos polletis autoritate, strenue collaboraturos, ut oblata a Deo tam oportuna occasione jugum Turcicum, sub quo hactenus deplorandum in modum gemuerunt, excutiant, et armis Nostris sociati barbarum Ottomanorum Tyrannidem deprimere modis omnibus extinguereque juvent. Opus certe Deo gratissimum praestituri, Nostra etiam Gratia Caesarea Regiaque omnino dignum: Quam uti Vobis Clementissime offerimus ita vivis documentis comprobare in se ferentibus occasionibus non omittemus. Datum in Civitate Nostra Vienna, die Sexta mensis Aprilis, Anno Millesimo sexcentesimo nonagesimo. Regnorum Nostrorum, Romani, trigesimo secundo, Hungarici, trigesimo quinto Bohemici vero Anno trigesimo quarto. Leopoldus (L. S.) T. A. Henr. Comes de Stratman. Ad Mandatum Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis proprium. Steph. And. de Werdenburg.“, стоји у писму цара Леополда I. Оригинал писма упућеног патријарху Арсенију похрањен је у Архиву Српске академије наука и уметности у Карловцима. Писан је на хартији прилепљеној на платну. Документ са оригиналним потписима цара и краља Леополда I има димензије 32,5x21 cm, а сама хартија је савијена у облику писма, види: Препис документа према оригиналу, *Привилегије српске, Привилегије од Леополда I, Карла VI, Марије Терезије*, препис, Матица српска, Рукописно одељење, М.8.885, 1690, стр. 4, (необјављена архивска грађа), Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 2, 4, 19. Упореди и Славко Гавриловић, *Исаија Ђаковић, архимандрит гргетешки, епископ јенопољски и митрополит крушедолски, Зборник Матице српске за историју*, 74, Матица српска, Нови Сад, 2006, стр. 9.

- 14 У тексту Привилегије од 21. августа 1690. године загарантоване су одређене колективне повластице српске заједнице, а у истом пише: „...cujus Nobis perquam acceptae contestationis et exhibitionis vestrae intuitu, vos universos et singulos in tutelam Nostram Caesareo-Regiam Clementissime non tam suscipimus, quam ad egregium propositum

animis vestris figendum, et filiis inculcandum perpetuo, omnibusque in occurrentiis realibus Documentis magis magisque confirmandum. Arma proinde contra infensissimum Christiani nominis hostem, et persecutorem vestrum sub auspiciis Nostris, Nostrorumque Belli-Dacum directione sumenda, propulsandasque injurias, calamitates ac miserias vobis iniquissime crudelissimeque hactenus illatas, Paternae hortamur; vicissim, ut lenitatem, ac dulcedinem Imperii, Dominatusque Nostrum in ipso limine sentiatis, petitionibus vestris pietate Nobis connaturali annuentes, Benignissime decrevimus, ut juxta Orientalis Ecclesiae Graeci Ritus Rascianorum consuetudinem, ac normam veteris Calendarii libere conservemini, et prout hactenus, ita deinceps a nullis Ecclesiasticis vel Saecularibus Statibus ulla afficiamini molestia; Liceatque vobis inter vos, ex propria Facultate, ex Natione et Lingua Rasciana constituere Archi-Episcopum, quem Status Ecclesiasticus et Saecularis inter se eligit; Isque Archi-Episcopus vester liberam habeat Facultatem disponendi cum omnibus Orientalis Graeci ritus Ecclesiis, Episcopos consecrandi, Sacerdotes in monasteriis disponendi, Templis, ubi opus fuerit, propria Facultate extruendi, in Civitatibus, et Villis Rascianos Sacerdotes subordinandi: Verbo, sicut hactenus, Graeci Ritus Ecclesiis, et ejusdem Professionis Communitati praeesse valeat, et propria Autoritate Ecclesiastica, vigore Privilegiourum, a Praedecessoribus Nostris, Divis quondam Hungariae Regibus, vobis concessorum, in tota Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmatia, Bosnia, Jenopolia et Herczegovina, nec non in Hungaria et Croatia, ubi de facto existunt, et quatenus, ac quamdiu Nobis universi, et singuli Fideles, et devoti erunt, Facultate disponendi gaudeat; Statibus porro Ecclesiasticis, velut Archi-Episcopo, Episcopis, Monachis, omnisque generis Sacerdotibus Ritus Graeci in Monasteriis, et Templis maneat propria Facultas disponendi, ita, ut nemo in praedictis Monasteriis, Templis, et Residentiis vestris violentiam exercere valeat, verum in Decimis, Contributionibus, et Quartiriis antiqua immunitate gaudeant: Nec super Ecclesiastico ullus (у штампаном облику писало је *ullius*, а потом је наведена реч била руком прецртана-примедба аутора) Saecularium, praeter Nos, potestatem habeat arrestandi, vel incaptivandi aliquem, sed Archi-Episcopus tales a se dependentes Ecclesiasticos, poenam aliquam incurrentes, Jure Ecclesiastico, seu Canonico punire queat. Conferimus etiam et confirmamus Graeci Ritus Templis, Monasteria, et ad haec spectantia, prout etiam Archi-Episcopum, et Episcopos concernentia Bona, qualiacunque illa sint, juxta collationem Praedecessorum Nostrorum possidenda, quae autem Templis Christiani nominis hostis Turca vobis ademit, ea quoque recuperata manibus vestris resignari demandabimus, Archi-Episcopo denique, vel Episcopis vestris, necessitate sic exigente, Monasteria et Ecclesias in Civitatibus, aut Pagis visitantibus, vel etiam Parochos, et Communitatem instrumentibus a nemine tum Ecclesiastico, tum Saeculari molestiam inferri patiemur...“.

Оригинал Привилегије похрањен је и сачуван у Архиву Српске ака-

Привилегије од 21. августа 1690. године и упоредном анализом Инвитуације, издате само неколико месеци пре „августовских привилегијалних гаранција“, уочљиво је одсуство неких одредаба из Позивног манифеста у односу на текст „августовске привилегије“. Дата констатација се нарочито односи на одредбу из Позивног манифеста којом се „балканским хришћанима, а посебно Арбанасима“, гарантује право на избор војводе, односно на извесни степен детерминисања световне самоуправне структуре уређене у складу са принципима организовања „слојевитих друштава“ са полуплеменским карактеристикама. Разуме се, било је предвиђено да сви облици световне и духовне аутономије српске пучке заједнице буду под „доминантним“ надзором аустријских војних и цивилних власти. Потребно је да нагласимо да је у периоду од априла до августа 1690. године дошло до значајних промена у политичко-стратешкој ситуацији која је била у блиској релацији са аустро-турским ратним сукобом.

демије наука и уметности у Сремским Карловцима, а њен концепт налази се у бечком Државном архиву. Поменути оригинал писан на пергаменту, дугачак је 67, а широк 88 cm, а с леве стране, испод текста, налази се аутентичан потпис цара Леополда I. На доњој страни, на свиленом гајтану црно-жуте боје, причвршћен је царски печат у позлаћеној сребрној кутији с урезаним мотивом двоглавог орла, хералдичког симбола хабзбуршке династије. На пресавијеном пергаменту с леве стране, записана је потврда да је та привилегија свечано проглашена 13. јануара 1691. године у Коморану („Anno 1691 die 13 mensis Januarii in Grali Cotus Comaromiensis Congregatione in oppido eiusdem nominis celebrata praesens benignum Suae Majestatis Stmae Diploma Regium publicatum perlectum et exhibitum, debitoque Fidelitatis cultu acceptatum, nemini votum contradicente. Per Juratum eiusdem Comitatus Notarium Alexandrum [нечитко презиме]“), види: Препис документа према оригиналу, *Привилегије српске, Привилегије од Леополда I, Карла VI, Марије Терезије*, препис, Матица српска, Рукописно одељење, М.8.885, 1690, стр. 8-10, (необјављена архивска грађа), Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 2-3, 24-25. Упореди и Гаврило Витковић, *Споменици из будимског и пештанског архива*, књига шеста, Београд, 1875, стр. 108, Ј. Р., *Три писма српског патријарха Арсенија III Чарнојевића, приопћио Аврам Ђукић, Летопис Матице српске*, књига 219, свеска III, Матица српска, Нови Сад, 1903, стр. 30-38, Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини, од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморишке границе, 1703*, Матица Српска, Нови Сад, 1929, стр. 299-300, нап. 1, стр. 494.

У условима напредовања турских снага и повлачења царских трупа са географског подручја Балкана (а заједно са њима и десетина хиљада припадника српске популације), засигурно је у војно-политичким круговима блиским Бечком двору закључено (можда и погрешно) да даљи ангажман Срба, као помоћних трупа у рату и није од пресудне важности за наставак војних операција и у вези са њима политичке будућности хабзбуршких интереса у ослобођеним и новоосвојеним земљама Угарске и Балканског полуострва. Свакако, вредности ангажовања српских ратника у царским трупама нису анулиране, али политички значај подршке српског живља хабзбуршким династичким и државним интересима је у датим околностима и те како изгубио на снази. Са друге стране, политика Бечког двора, посебно у време владавине Леополда I, у односу на питање опстанка турске управе над балканским и подунавским земљама (укључујући и Угарску), била је врло комплексна и на моменте у великој мери неодређена.¹⁵ Из наведених разлога, можемо да закључимо да у

15 Потребно је да уземемо у обзир и став Леополда I према питању обнове суверенитета угарске државе на њеној целокупној „предмохачкој“ територији у периоду пре Бечког рата, дакле пре 1683. године. У више наврата, посебно у рату 1663-1664, који је завршен Вашварским миром, угарским сталежима постало је јасно да династичкој политици Леополда I нарочити приоритет не представља протеривање османске власти из Средње и Југоисточне Европе те да је фокус њених интереса усмерен према очувању наслеђених и стечених позиција Хабзбуршке монархије у Светом римском царству немачке народности и даљем ширењу истих у западноевропским и италијанским земљама. Према схватањима бечких војних и политичких кругова, у геостратешком погледу, угарске земље биле су само нужна предстража одбране хабзбуршких наследних поседа и уопште хришћанске Европе, као и неопходан полигон у офанзивним акцијама сузбијања непрестане турске опасности. Наведени политички интереси хабзбуршке династије били су један од разлога због којих је дошло до избијања чувене Вешелењијеве завере и покретања дуготрајног куручког покрета мађарских сталежа против бечких дворских власти. До истинске промене односа хабзбуршких власти према одабиру правца ширења свог династичког утицаја дошло је после релативно неуспешног Рата за шпанско наслеђе (1701-1714), када су прихваћени ставови најзначајнијег царског војсковође и хе-

условима промене ратних околности, чињенице да се највећи део српског пука који се одазвао на позиве из априлске Инвитаорије сада налазио на територији Угарског краљевства, дакле под непосредном влашћу „узвишене царске милости“, гаранција о праву српског становништва на световне органе сопствене „народне власти“, које би биле репрезентоване у личности војводе (раније деспота, током политичких акција грофа Ђорђа Бранковића), постала је сасвим излишна. Политички тренутак за поменуто могућа решења питања положаја српске етничке заједнице неумитно је прошао. Бечки двор био је спреман да по питању повластица за досељено српско становништво обезбеди само она права која се тичу организовања духовно-црквеног живота једне православне верске заједнице, а никако да у иста буду укључени, са ширег аспекта посматрани, елементи државности.¹⁶

Права српске етничке заједнице и њене црквене јерархије, гарантована овим првим привилегијама, од почетка примене истих, у свакодневном животу наилазиле су на оштру осуду и отпор код угарске сталешке управе и јерархије Римокатоличке цркве. Жупанијским сталешким круговима угарске племићке политичке и друштвене елите посебно су сметале одредбе према којима је највећи део заједнице

роја Битке код Сенте принца Еугена Савојског, према којима правци ширења династичког утицаја и тежишта њене власти морају да буду усмерени према подунавским областима и Балканском полуострву, дакле према османлијским поседима, види: Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Клио, Београд, 2002, стр. 333-334.

- 16 Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 2-4. На основу чињеница, доказано је да се речи из Позивног манифеста „...*Servata... eligendique Vaivodae liberatae...*“ односе на избор племенских војвода, пошто су Срби и Арбанаси тада живели у племенском устројству са војводама на челу. После сеобе Срба у Угарску 1690. године, Леополд I одустао је од давања наведене повластице. Тек са потврдом поменуте Леополдове Инвитаорије од стране Јосифа I од 7. августа 1706. године, Карла VI (III) 10. априла 1715. године, а потом и Марије Терезије 1743. године, српској заједници у Угарској озакоњено је право на избор војводе, само што се ту сада није мислило на племенског војводу, јер Срби у Угарској нису више живели у племенском устројству, већ на један инокосни управни орган, пре свега војног карактера.

српске етничке провенијенције уживао статус слободног становништва, изузетог од феудалних кметовских обавеза према племству и жупанијама и то без обзира на области у којима су живели. У намери да спречи покушаје мађарске световне политичке и духовне римокатоличке елите у њиховим настојањима усмереним према поништавању или макар ограничавању стечених привилегија намењених српској заједници, Двор је 11. децембра 1690. године преко Угарске дворске канцеларије издао *Протекциону диплому*, а већ наредне године и следећу *привилегију од 20. августа*, којом се власт српског патријарха поред црквених питања проширила и на сферу световног живота етноса.¹⁷ Неколико месеци

17 Јован Радонић и Мита Костић, *нав. дело*, стр. 2. На основу захтева етноса које су цару Леополду I изнели епископ Исаија Ђаковић и Адам Фелдвари, угледник из Коморана, Двор је публикувао привилегију 11. децембра 1690. године, а иста је у српској историографији остала упамћена под називом „Протекциона“ или „Протекционална диплома“. Дипломом су обновљене и знатно проширене повластице које су Срби добили на основу Привилегије од 21. августа исте године. Акт је прописао заштиту за све Србе, њихова духовна и материјална добра и поседе. Такође, повластице су подразумевале ослобађање Срба од обавеза плаћања свих пореза и намета, а истовремено угарским властима српско свештенство и обичан пук препоручени су као „цареви штићеници“. Оригинални документ Привилегије од 20. августа 1691. године написан је на пергаменту ширине 73 cm, а висине 50 cm, а са леве стране испод текста налази се потпис цара и краља Леополда I. У доњем делу пергамнета материјал је пресавијен са свиленим гајтаном у својству повезног сегмента документа. Свилени гајтан „држи царски печат у позлаћеној сребрној кутији са урезаним двоглавим орлом на поклопцу“. На левој страни пресавијеног пергамента стоји запис: „Publicatae sunt Suae Majestatis Sacratissimae Literae Privilegiales et Donacionales et solenniter praesentatae in Generali Congregatione Comitatus in anteriori Civitate Strigoniensi. Die 17 Martii anni millesimi sexcentesimo nonagesimi 2-di celebrata, per Georgium Sinka, Subrogati Antelati Comitatus Notar“ из којег јасно видимо да је наведена привилегија свечано проглашена на заседању жупанијске скупштине у Острогону 17. марта 1692. године. О различитим аспектима у вези са објављивањем и садржајем саме привилегије, види: Препис документа према оригиналу, *Привилегије српске, Привилегије од Леополда I, Карла VI, Марије Терезије*, препис, Матица српска, Рукописно одељење, М.8.885, 1690, стр. 10-26, (необјављена архивска грађа), Др Јован Радонић, *нав. дело*, стр. 448 и 460. Упореди и Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини*, од

пре објављивања поменуте привилегије, тачније 20. марта 1691. године у Будиму је одржан збор српских угледника и првака у Хабзбуршкој монархији. Непосредни повод сазивања збора састојао се у намери српске духовне и политичке елите да своје раније захтеве о избору инокосних народних војно-управних органа власти још једном потврде и на свеобухватан начин и у интергралном тексту поднесу царским властима на одобрење. Збор је сазван у присуству патријарха Чарнојевића и епископа Исаије Ђаковића, непосредно након епископовог повратка из дипломатске мисије у Бечу, где је успео да издејствује потврду деспотске титуле и породично-династијског наслеђа за тада утамниченог грофа Ђорђа Бранковића. Окупљени представници српске, првенствено духовне и политичке елите, изразили су намеру да досељени Срби ступе у „војнички статус“, тј. у оквиру хабзбуршке царске војске, али пре свега захтевали су да „потомак српских деспота“ гроф Ђорђе Бранковић буде ослобођен из тамнице како би био у прилици да неометано буде постављен на положај предводника етноса и то на темељу „леgitимних права“. Поред поменутих, окупљени народни представници даље су истакли молбе да у одсуству заточеног грофа Ђорђа Бранковића, истог до његовог ослобођења замењује друга личност, слободно изабрана од стране етноса, а чији би избор био потврђен највишом царском милошћу. Даље, донесене су одлуке и о изгледу српских барјака, о подели логистичких добара у најширем смислу речи, а посебно оружја и муниције, као и о деоби плена заробљеног од непријатеља, и друго. Један од најзнаменитијих захтева истакнут на овом старешинском збору састојао се у предлогу да након протеривања Османлија из Србије и повратка српског живља у отаџбину, хабзбуршке власти над домицилним етносом успоставе народне органе управе, односно да Хабзбуршка монархија освојене територије преда у власт самим Србима. У датом предлогу јасно уочавамо „визију контура“ устројства друштвене структуре српског етничког колективитета

најстаријих времена до оснивања Потиско-поморишке границе, 1703, Матица Српска, Нови Сад, 1929, стр. 301-302, 310-311, нап. 1, стр. 494, нап. 1, 502.

на просторима који би након завршетка рата ушли под окриље хабзбуршког жезла.¹⁸ Српски захтеви (осим захтева за пуштањем на слободу грофу Ђорђа Бранковића) одобрени су царевом одлуком објављеном у форми *привилегије од 2. априла 1691. године*.¹⁹ Дакле, на основу привилегије издате

- 18 Захтеви окупљених српских духовних и условно речено световних старешина на Збору од 20. марта 1691. године забележени су и у Protocollum Registratur Патног архива Аустријског државног архива са датумом од 2. априла 1691. године: „Priuilegium vnd Beschaidt, welcher der ratzischen Miliz gegen deme, dass sie wider die Türken streitten sollen, ertheilt worden 1. wegen Entlassung Arrests ihres Despot Brankouiz; 2. Vnterdessen Substituierung eines anderen an seiner Stöll; wie der fahne zu zeichen vnd denen das Brodt vnd Munition erthailt; 4. wie es mit der vom Feindt eroberenden Beuth zu halten; 5. dass sie, wan in des Feindts Landt ihre von vorhin innengehabte Örtther recuperiert wurden, vnter irem besonderen Magistrat stehen vnd deren alten Priuilegien gaudiren solten, 6. dass vnterdessen von der hung. Cantzley der Spanschafften Raab, Comorn, Stuhlweissenburg vnd Vesprin anbefolchen werde, von ihnen wegen der Winter-Portionen nichts zu begehren...“ пише у поменутом протоколу, види: К. и. К. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kriegsacten, Protocollum Registratur, 2. IV 1691. Недвосмислено можемо да уочимо да су окупљене старешине истовремено захтевале да у својеврсном „интеррегнуму до повратка у отаџбину“, хабзбуршке власти издају налог ђурској, коморанској, стано-београдској и веспремској жупанији у вези са ослобађањем српског становништва од тзв. „зимског пореза“, односно да буду изузети од издржавања војних јединица у току зимског периода. Види и стр. 5. и 6, као и нап. 9 на стр 5. овог рада.
- 19 Привилегија коју је цар Леополд I објавио на захтеве Збора српских старешина датирана је у Бечу 2. априла 1691. године и иста у интегралном тексту гласи: „Universitati gentis Rascianae in regno Nostro Hungariae et signanter ad Ossekinum, Budam et Comarium existenti ... Eidem benigne significantes, Nobis puncta ab eadem commissariis Nostris caesareis et regiis Budae porrecta demisse relata esse, ex quibus inter caetera private intelleximus memoratum gentem rascianam servitiis Nostris militaribus contra communem Christiani nominis hostem se addicturam humillime petendo, ut causa arresti ductoris sui comitis Georgii Brankovich examinetur et si reus compertus fuerit, puniatur, sin minus et innocens arresto haud amplius detineatur, secundo, ut ad campum progredi et habiliores ad arma capessenda esse possint, in locum ductoris sui praenominati unum vicegerentem eligere valeant. Tertio, paratissimos se offerunt, sine stipendio arma capere et contra inimicum Turcam strenuissime pugnare, dummodo panis et munitio subministretur et si a Turcam jugo liberati fuerint atque suis libertatibus libere frui

---

possint, tranquillitate optata, stabilita ex tunc propriis facultatibus, munitionibus et pane suo contra Turcas arma sumpturos et fidelitatem suam erga Majestatem caesaream et regiam perpetuo servandam contestaturos. Instantes pro quarto, ne alius nationis militiae sit licitum, praedam ab inimico proprio Marte partam surripere et eadem privare, quatenus ejusmodi difficultatibus sublatis penes exercitum caesarem in campum procedere et usque ad ultimae sanguinis guttae effusionem contra Turcam pugnare possint. Hisce igitur Nobis humillime relatis benigne resolvimus, ut quantum 1. Ejusmodi gentis ductorem Georgium Brankovoich illiusque detentionem attinet, Nos eundem quidem ex arresto defacto causa adhuc incognita, dimittere haud posse. Nihilominus tamen processum illius quantocyus revideri, clementer curabimus, ad cujus demissam relationem Nos benigne secundum dictamen iustitiae resolvemus, interea vero clementer annuentes, ut 2. eadem gens Rasciana ex gremio suo virum qualificatum, rei bellicae gnarum et fidelum seligere Nobisque ad ratificandum proponere possit, qui curam hujus communitatis gentis Rascianae habere eamque dirigere valeat. 3. Clementer quoque ordinauimus, ut Rascianis sub vexillis Nostris caesareis et regiis (quae ex uno latere cum sancta cruce, ex altero vero cum aquila imperiali signata propediem transmittentur) militantibus non solum panis sed etiam munitio necessaria successive de tempore in tempus subministretur et si 4. deo ita disponente in conflictu generali aut expugnatione cujusdam fortalitii vel per quasdam excursions iisdem sub signis Nostris caesareis et regiis militantibus quaequam praeda aut spoliolum obvenire contigerit, cum praefatis Rascianis talis in participatione similis praede aut spoliolum observantia habeatur, qualis defacto cum germanica et hungarica militia Nostra mos usitatus fuit, neque ullo modo permittemus, ut praedam proprio Marte ab inimico adquisitam, aliis sive ex germanica vel hungarica militia illi sint, surripere aut sibi vindicare sit licitum, prouti eum in finem generalibus Nostris serio demandabimus, quatenus contravenientes absque ullo respectu et habita consideratione in exemplum aliorum severe puniant et pro majori securitate ipsorum Rascianorum hanc Nostram gratiam illis hisce concessam apud exercitum Nostrum caesareum et regium publicari faciant. 5. Adhibebimus quoque pro possibili omnem conatum, ut per victoriosa arma Nostra auxiliante deo repetitam gentem Rascianam, quo citius eo melius in territoria seu habitationes antehac ab eadem possessas denuo introducere et inimicos ab inde repellere possimus, volumus, ut sub directione et dispositione proprii magistratus eadem gens Rasciana perseverare et antiquis privilegiis eidem a Majestate Nostra benigne concessis, ejusque consuetudinibus imperturbate frui valeat. 6. Interea autem per Cancellariam Nostram Regiam Hungaricam Aulicam comitatibus jauriensi, comaromiensi, albensi et vesprimiensi serio injunctum est, ne repetitam gentem Rascianam ad contributiones seu portiones hybernales adigant aut in commerciis vel negotiationibus suis praepediant“, пише у

српском етносу, цар је дозволио да Срби „између себе“ изабери једног квалификованог, угледног човека, војничке професије на положај својеврсног заменика утамниченог грофа Ђорђа Бранковића, па да онда тај избор поднесе Бечком двору на одобрење. Почетком априла 1691. године Збор у Будиму изабрао је капетана Јована Монастерлију за свог подвојводу. Поменути избор владар је прихватио. Међутим, у околностима именовања капетана Монастерлије за подвојводу, стечени утисак да је започет поступак формирања народне војне управе, локално-аутономног или државно-правног карактера, а који је опстојавао у идејним стремљењима српске духовно-политичке елите наведеног времена, већ на почетку био је озбиљно компромитован. У стварности, избор Монастерлије за српског подвојводу није донео никакве посебане гаранције или напредак у смислу поштовања и реализовања одредаба дотадашњих царских привилегија издаваних српском етносу, нити је пружио јемства да ће у будућности заживети, у многим сегментима, ипак недовољно јасан концепт „народне духовне и световне самоуправе“ над српским етносом.²⁰

поменутом тексту привилегије, види: *Ратни архив у Бечу, Дворски ратни савет, Протоколи и експедитна акта 1686-1752, Prot. Exr. за март 1691. fol. 32*, Препис документа према оригиналу, *Привилегије српске, Привилегије од Леополда I, Карла VI, Марије Терезије*, препис, Матица српска, Рукописно одељење, М.8.885, 1690, стр. 10-26, (необјављена архивска грађа). Упореди и Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини, од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморишке границе, 1703*, Матица Српска, Нови Сад, 1929, стр. 304-305, нап. 4, стр. 497.

- 20 Оправданост изнетих уверења налази се и у чињеници да ни назив Монастерлијиног звања ни његов ранг у војсци никада није прецизно утврђен. Савремени званични акти називали су га *вицевојводом, вицедеспотом, капетаном, вицегенералом, вицедуктором, генералом, дуктором*, итд. У декрету о именовању наведено је да „подвојвода води бригу о пословима расцијанске нације и да управља над Расцијанима“. Међутим, подвојводи Монастерлији поверена је брига само над српским етносом насељеним у Бачкој и Барањи и то у знатно суженом делокругу овлашћења. Подвојводи је омогућена само команда над војницима у Бачкој и Барањи, а имао је и административне ингеренције над цивилним становништвом у тим крајевима, посебно над живљем у пустарама и селима, види: Милутин Јакшић, *Природа преласка Срба у Угарску 1690. и привилегија, Летпис Матице српске*, књига 206, свеска II, Матица српска, Нови Сад, 1901, стр. 16-27.

Фундаменти Леополдове „привилегијалне политике“ на својеврстан начин заокружени су објављивањем *привилегије од 4. марта 1495. године*. На предлог Дворског ратног савета у Бечу, цар Леополд I је преко Угарске дворске канцеларије издао патент, односно привилегију на основу које је патријарху било признато право именовања епископа. Такође, српско православно становништво („грко-источне вероисповести“), било је изузето од феудалних обавеза (десетка) према Римокатоличкој цркви, а вероисповедна права истог била су стриктно загарантована. Православном епископату гарантовано је право на несметано вршење канонских визитација. Истовремено, поменути акт владар је потврдио све раније привилегије. Неколико месеци касније, тачније 11. августа 1695. године цар је поклатио патријарху кастел Сирач у Славонији.²¹ Карактер свих издатих привилегија Леополда I до поменутог времена био је изузетно комплексан и слојевит. У првим годинама након великог егзодуса српског становништва 1690. године, код одговорних лица у Дворском ратном савету у Бечу, али и у светоназорима предводника српских насељеника, у првом реду патријарха Арсенија III, преовладало је мишљење да ће „моћ хришћанског оружја“ надвладати у тада већ колосално дугом ратном клинчу *Свете лиге* и Османлијског царства. Победа Аустрије и протеривање турске управе из средњовековних српских земаља на Балкану створили би

21 Др Јован Радонић, *нав. дело*, стр. 496. и 499. Оригинални документ Привилегије од 11. августа 1695. године налази се у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (АСАНУК). Документ је написан на пергаменту (висина: 56 cm, ширина: 70 cm), а са леве стране његовог текста приметан је потпис цара Леополда I. На свиленом гајтану, као повезном сегменту документа, налази се краљевски печат у позлаћеној кутији. На пресавијеном пергаменту са десне стране текста стоји запис: „...Ano Dni 1695 die 12 men. Septembris praesentes Suae Majestatis Sermae Literae Privilegiales sub generali Cottum Pest Pilis et Solt unitorum Congregatione in libera ac regia Citte Pestiensis sunt per me Stephanum Suttan praefatorum Cottum Juratum Notarium perlecta, nemine contradicente publicatae...“, види: Препис документа према оригиналу, *Привилегије српске, Привилегије од Леополда I, Карла VI, Марије Терезије*, препис, Матица српска, Рукописно одељење, М.8.885, 1690, стр. 10-26, (необјављена архивска грађа).

услове за повратак бројног избеглог становништва на своја вековна огњишта. Истовремено, поменуте претпоставке улазиле су у оквире свих ратних циљева хабзбуршке политике у том времену, па би и привилегијалну политику Леополда I требало посматрати у том погледу. Није тешко установити да је хабзбуршким геостратешким и политичким циљевима било у интересу да српским живаљем репопулишу ратом потпуно опустеле просторе Балкана и то у сливу река Мораве, Дрине, Црног и Белог Дрима, дакле земаља на подручју јужно од река Саве и Дунава. Наведене земље у саставу Аустрије биле би „гвоздена стража“ хришћанске Европе у свим каснијим евентуалним покушајима Османлија да „оживе“ своје аспирације у централним деловима Старог континента. Међутим, године су пролазиле, ратни заплети су се низали један за другим, а коначна победа „хришћанског оружја“ није се назирала. Ратни напори обе земље узимали су свој данак, а ниједна од сила није показивала знаке потребног слабљења, па се и сам рат претворио у дуготрајно и потпуно бесмислено исцрпљивање без јасног увида у постратни изглед међусобних односа Хабзбуршке и Отоманске империје. У највишим круговима бечких политичких, црквених и војних елита поставило се једноставно питање: шта Аустрија да ради са бројном српском популацијом избеглом пред турским терором на просторе Угарске? У току 1693. године Дворски ратни савет усвојио је план који се састојао у намери војних власти да велики део Срба привремено смештених на подручју Будима, Острогона и Сентандреје преселе на простор између река Дунава и Тисе и то са налогом да се ово становништво у будућности бави земљорадњом. Такође, захтевано је да српско становништво из Баје буде пресељено у Славонију на простор између река Саве и Драве.²² Према овим

22 Почетком 1693. године аустријске војне власти извештавају Дворски ратни савет да се у Сентандреји налази укупно 12 000 Срба „са 300 лађа“, а у околини Будима 6000 душа. Према другом извештају у Сентандреји и њеној околини било је укупно 14 000 Срба, види: *Споменица Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1927, стр. 675. „Heysler, wien, den 5. April 1693. Erindert wegen Einrichtung vnd Nestehlung der rascianischen Miliz, wie solche in gueter Ordnung, gewisse Anzahl in stette Kriegs Dienst können gebracht werden. Primo wären sie aller onerum vnd der Cameral praestationum vnd Tax, solange

плановима Срби би били ослобођени свих пореза, а војници са својим породицама одвојени од осталог становништва и распо- ређени у капетанате.²³

Бечки двор одлучио је да Србима понуди трајан оста- нак у Хабзбуршкој монархији уз признавање само одређе- них колективних права на основу *Lex originis* проистеклих из дотадашње привилегијалне политике. Дакле, српско ста- новништво добило би статус *patrimonium domus austriacae* и на тај начин постало би субјект права под непосредном над- лежношћу царског ауторитета. Са сазнањем о постојању планова о неминовном пресељењу, као и због намере да се институционалним путем разне неправилности у поступ- цима Римокатоличке цркве, војних и жупанијских власти према Србима изнесу пред одговорне државне органе, ста- решине српског етноса у Угарској су јануара 1694. године одржале народни збор у Баји. На поменутом збору, Срби су изгледа прихватили могућност да буду колективно пре- сељени у друге земље, а конкретно су захтевали да нове насео- бине буду смештене на подручјима *Мале Влашке* (Централне Славоније) и *Куманије* (северне Бачке). Истовремено, учес- ници Збора су тражили да српски етнос у новим насеоби- нама буде ослобођен од феудалних обавеза и изузет од над- лежности жупанијских власти, односно да непосредну власт над Колективитетом поседује једино Двор. Нарочито је зах- тевано да се сви насељеници врате у своју стару постој- бину након успостављања мира.²⁴ Питање трајног насеља-

---

der Krieg wehret, zu befreuen, dennen, die in Velt dienen, das Brodt zu raichen, ein selectus militiae zu machen, in capitaneatus einzutheilen vnter eines deutschen Generals Commando zu stehen vnd die vbrigen in gewisse districtus zwischen der Donau vnd Theyss wegen Cultiuirung der Gründt einzutheillen“, види: Ратни архив у Бечу, Дворски ратни савет, *Протоколи и експедитна акта 1686-1752, Prot. Ехр. за март 1693.*

23 Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље, од XVI до XIX века*, посебна издања, књига CLV, Одељење друштвених наука САНУ, нова серија, књига 3, Српска академија наука и уметности, Београд, 1950, стр. 469-478. Упореди и Дејан Микавица, *Српска Војводина у Хабзбуршкој монархији, Историја идеје о држави и аутономији пре- чанских Срба*, Стило, 2005, стр. 12-13.

24 Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини, од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморшке границе, 1703*, Матица Српска, Нови Сад, 1929, стр. 319-321. Упореди и Дејан Микавица, *нав. дело*, стр 13-14.

вања Срба заиста је одложено за период након окончања ратних сукоба. Најважнији аспект одлука Бајског збора из 1694. године огледа се у јасној иницијативи српских духовних и световних елита да се положај досељеног становништва уреди на принципима територијалног устројства друштвених структура њихове етничке заједнице. У периоду до 1703. године одржано је још неколико народних зборових који су недвосмислено подржавали став о потреби организовања засебне територије где би се српски досељеници трајно населили, а истовремено где би њихова заједница била утемељена на фундаментима *привилегијалне политике* Бечког двора. Поменути зборови одржавани су и због све јачег притиска прозелитских настојања римокатоличког клера усмерених у правцу ширења унијатске верске политике међу православним живљем. Народне елите српског етноса постале су свесне да је ефикасан отпор унијатској политици Римокатоличке цркве и настојањима угарских и хрватских сталежа да досељеницима наметну феудалне обавезе могуће организовати само у условима постојања једне компактне територијалне организације где би српско становништво било трајно насељено и живело у складу са начелима и одредбама царских привилегија. Наведена мисао о „засебној територији“, као својеврсној административно-управној јединици, где би српски досељенички колективитет живео под надлежношћу централних државних органа из Беча, није напуштала предводнике духовне и световне елите ни у наредна два столећа. Правно утемељење ових настојања пронађено је у привилегијама хабзбуршких владара, у првом реду Леополда I, о чему је било више речи у ранијим излагањима.²⁵

Међутим, друштвено-политичке околности у датом периоду нису биле наклоњене интересима и идејама досељеног српског колективитета и њихових предводничких елита. Идеју о „засебној територији“ одмах су одбацили готово сви сталешки политички чиниоци Краљевине Угарске и Хрватске. Угарски сталежи, а за њима и хрватски, били су

25 Душан Ј. Поповић, *нав. дело*, стр. 70. Упореди и Група аутора, *Историја српског народа*, књига друга, Српска књижевна задруга, Београд, 1981, стр. 520-523, Дејан Микавица, *нав. дело*, стр. 13-14.

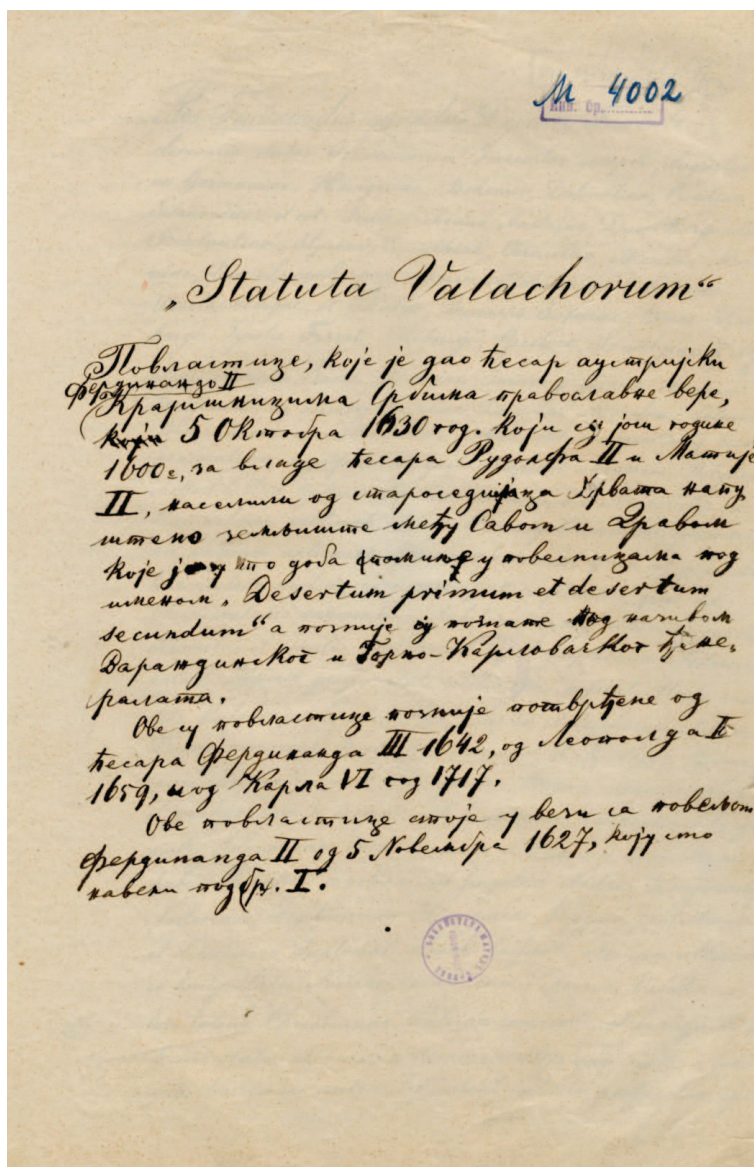

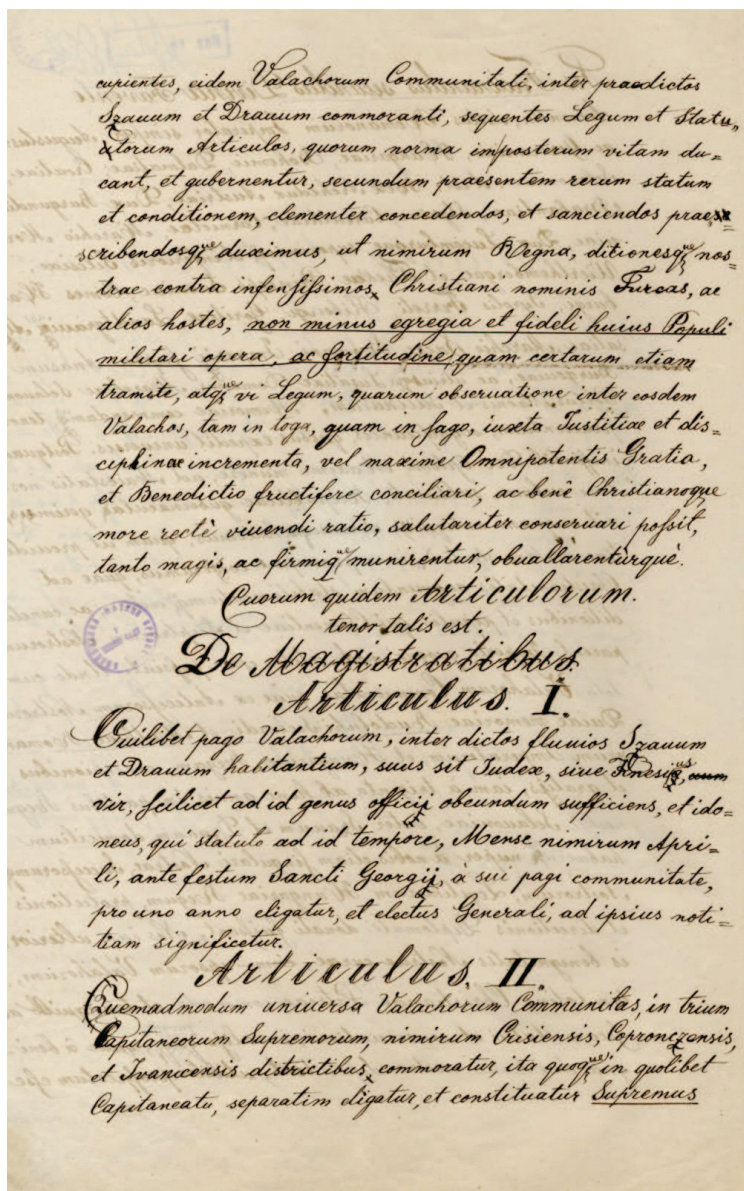
децидно против могућности да „шизматички“ обележени етнички елемент добије широке повластице које би их ослободиле феудалних обавеза према државним сталешким структурама ове временске монархије. Римокатоличка црква страховала је да би уређивањем компактне „засебне земље“ за целокупно православно српско становништво политика ширења уније и сузбијања утицаја православне црквене јерархије била знатно отежана, ако не и у потпуности осујећена. Такође, ни Двор није био превише одушевљен идејом о постојању засебне административно-управне територијалне јединице која би имала српски етнички и православно („шизматички“) конфесионални и духовно-културолошки карактер.²⁶ Са друге стране, утицајни политички кругови окупљени у Дворском ратном савету, али и на самом двору, нису желели да један озбиљан ратнички потенцијал у уделу досељеничке популације олако препусте судбини „жупанијских парика“ и да на тај начин знатно ојачају политичке капацитете увек непоузданог мађарског феудално-сталешког и жупанијског система. Из наведених разлога, Бечки двор је статусним изазовима српског досељеничког колективитета приступио из другог, рекло би се „компромисног“ угла посматрања, који бисмо термилошки могли да детерминишемо као процес формирања *Нових војних граница*.²⁷

26 Милутин Јакшић, *нав. дело*, стр. 20-32.

27 Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље, од XVI до XIX века*, посебна издања, књига CLV, Одељење друштвених наука САНУ, нова серија, књига 3, Српска академија наука и уметности, Београд, 1950, стр. 476-479.

ИЛУСТРАТИВНИ ПРИЛОЗИ

Препис документа према оригиналу, препис Гаврила Витковића:
Привилегије српске, Statuta Valachorum, препис привилегија Срба
у Вараждинском генералату, Регенсбург, Матица српска, Рукописно
одељење, М.4.002, 1630 (необјављена архивска грађа)

тору тано гладица.
Леополда.
Високо поштомачу и писму добраним Очашам Николе
тору, везеда Августина и каро. ерв.
Гривки, Влагоровици, ижедн; ^{Штоталихт}
лево Малив, Очашам ^{пичици} ижедн. Благородни и ^{Леополда}
щедри Хретианскиа од селета, Гого идржурд ^{Леополда}
молат похитшеат тано дванешт генерал Антонии
^{артциалтисид}
и слав радлаивев, пожеду хтосе и вв архив бв осовни вф
ри, и тудані вашиа најпачааа ^{Мажв} ^{Владу}
Имае неслучаеид, гало вое ввагнн, штегнн пожеду
перодант ови Страну ^{Владиславича} ^{Андреевичи}
васулавали ^{пдшествствос} краљу ^{сопругадин} ^{бвдоше},
да вволив Фанкосив тано идржурев Селасив, Неа торе
наш, кару пошам досив архив водворскал, пдшадител, и
ев ввantwortив нашам ^{содржтившеид} ^{Веродернне} ^{стопли}
новв тиретиве ^{увливити} ^{видли} ^{образид} и ^{ураштити} ^{со}
мошт. ^{Али} ^{ввадтнн} ^{доу} ^{уодитишисе}, ^{нашедае} ^{цеса-}
рн ^{красевнид} ^{лишост} ^{видели} ^{достайне} ^{свадтнн} ^{вучи}
напорно галивде ^{валли} ^{владу} ^{продвине} ^{арегулалиа}, ^{та}
но и живим ^{догид} ^{сталивали} ^{ев} ^{когда} ^{датель} ^{пичури}
слугалев ^{васвадтнн} ^{стивовати} ^{ней} ^{сталили}. ^{Данн} ^{ев} ^в ^в ^в ^в ^в ^в ^в
рн ^{нашам} ^{венту} ^{силе} ^{жестого} ^{Муж} ^{Суртнн}, ^{гада} ^{тврдше}
шесте ^{ев} ^{де} ^{вд} ^{шедтае}, ^{четрети} ^{наш} ^в ^{линеи} ^{трдшедтае}
второго, ^в ^{енгерелие} ^{трдшедтв} ^н ^{таго}, ^в ^{сели} ^{наго} ^{лти}
трдшедтв ^{Кембертеле}.
Леополда.

Препис документа према оригиналу, Привилегије српске, Привилегије од
Леополда I, Карла VI, Марије Терезије, Позивно писмо цара Леополда I
патријарху Арсенију III Чарнојевићу, препис, Матица српска, Рукописно
одељење, М.8.885, 1690, (необјављена архивска грађа).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

Необјављени извори:

- Препис документа према оригиналу, препис Гаврила Витковића: *Привилегије српске, Statuta Valachorum*, препис привилегија Срба у Вараждинском генералату, Регенсбург, Матица српска, Рукописно одељење, М.4.002, 1630 (необјављена архивска грађа).
- Препис документа према оригиналу, *Привилегије српске, Привилегије од Леополда I, Карла VI, Марије Терезије*, препис, Матица српска, Рукописно одељење, М.8.885, 1690, (необјављена архивска грађа).
- Ратни архив у Бечу, Дворски ратни савет, Протоколи и експедитна акта 1686-1752, Prot. Exp. за март 1691. fol. 32.*
- Ратни архив у Бечу, Дворски ратни савет, *Протоколи и експедитна акта 1686-1752, Prot. Exp. за март 1693.*
- К. и. К. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kriegsacten, Protocollum Registratur, 2. IV 1691.

Објављени извори:

- „О привилегиахъ Влаховъ въ Славоніи, Хорватскои и проч“, *Гласник Српског ученог друштва* (1874).
- Витковић, Гаврило. „Споменици из будимских и пештанских архива“, *Гласник Српског ученог друштва*, V/2 и VI (1874-1875).
- Ј. Р. „Три писма српског патријарха Арсенија III Чарнојевића“, *приопћио Аврам Ђукић, Летопис Матице српске*, књ. 219, св. III (1903).
- Радонић, Јован и Мита Костић. *Српске привилегије од 1690 до 1792*. Београд: Научна књига, 1954.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бартенштајн, Јохан Кристоф. *Јована Христофа Бартенштајна, Кратак извештај о стању расејаногa многобројногa илирскогa народа по царским и краљевским наследничким земљама*. Београд: Књиговезница „Доситеј Обрадовић“, 1995.

- Гавриловић, Славко. „Исаија Ђаковић, архимандрит грчетешки, епископ јенопољски и митрополит крушедолски“. *Зборник Матице српске за историју*, 74 (2006).
- Гавриловић, Славко. „О борби Срба у Хабсбуршкој монархији за политичко-територијалну аутономију (1690-1850)“. *Зборник Матице српске за историју*, 43 (1991).
- Група аутора. *Историја српског народа*, књ. 2. Београд: Српска књижевна задруга, 1981.
- Ивић, Алекса. *Историја Срба у Војводини, од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморишке границе, 1703*. Нови Сад: Матица Српска, 1929.
- Јакшић, Милутин. „Природа преласка Срба у Угарску 1690. и привилегија“. *Летопис Матице српске*, књ. 206, св. II (1901).
- Костић, Мита. „О постанку и значењу тзв. 'Инвитаорије' Леополда I балканским народима од 6. априла 169“, *Историјски часопис САН* (1951).
- Микавица, Дејан. *Српска Војводина у Хабсбуршкој монархији : историја идеје о држави и аутономији пречанских Срба*. Нови Сад: Стилос, 2005.
- Петровић, Милутин. *Сеобе српског народа од краја XIV до краја XVIII века и њихова историјска улога*. Нови Сад: Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 1996.
- Попов, Душан. „Сеобе Срба“. *Енциклопедија Новог Сада*, књ. 24. Нови Сад: „Дневник“, 2004.
- Поповић, Душан Ј. *Срби у Војводини, Од Карловачког мира 1699. до Темниварског сабора 1790*, књ. 2. Нови Сад: Матица Српска, 1990.
- Радонић, Јован. *Римска курија и јужнословенске земље, од XVI до XIX века*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1950.
- Радонић, Јован. *Гроф Ђорђе Бранковић и његово доба*. Београд: Српска краљевска академија, 1911.
- Рокаи, Петар, и др. *Историја Мађара*. Београд: Clío, 2002.
- Руварац, Димитрије. *Српски Сион*, 1907.
- Савковић, Јован. *Преглед постанка, развитка и развојачења Војне границе, од XVI века до 1873. Године*. Нови Сад: Матица српска, 1964.
- Споменица Матице српске*. Нови Сад: Матица српска, 1927.
- Стојановић, Љубомир. *Стари српски записи и натписи*, књ. I. Београд: Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије; Нови Сад: Матица српска, 1982.
- Стојачковић, Александар. *Черте живота народа србског у унгарским областима, од времена, кад су Мађари у ове дошли*,

на до славног доба воскресенія Войводовине Сербіе, или одъ године 895-1848, Съ Dodatкомъ, садржавајућимъ и себи за права овостранскогъ Народа Србскогъ најважнїя писма и повластице најновиѣгъ времена, Списао и издао Александеръ Стоячковићъ, Писмени Єрменскогъ Монастыра. Беч, 1849.
Чокић Симеоновић, Стеван. *Српске привилегије, Зборник Војводина II*. Нови Сад. Историјско друштво, 1939.

Ognjen Karanović

PRIVILEGED POLICY OF EMPEROR LEOPOLD I The legal basis for the survival of Serbian nation in the Habsburg Monarchy

Summary

The beginnings of the privileged policy of the Austrian branch of the Habsburg dynasty towards the Serbian ethnic community inhabited on the territory of Hungary, Slavonia and Croatia can be found as far back as the 16th century. The beginnings of the privileged policies of Habsburg rulers in relation to the Serb population in the closest connection with the activities of Hungarian King Ferdinand I, however, the actual beginnings of the "privileged politics" of the Habsburg rulers in relation to the Serb population inhabited in the territories of the southern and southeastern "rims" of the Hungarian kingdom is in relation with the personality and reign of the emperor and Emperor Leopold I of Habsburg. This paper deals with the survival of the Serbian people before and after The Great Migrations of the Serbs, social, cultural and political factors that have influenced the existence of our nation.

Key words: privileged policy, Habsburg monarchy, The Great Migrations of the Serbs, survival